

Fizinių asmenų kreditavimo problemos ir jų pasekmės

Įvadas

Bankas yra institucija, kuri priima indėlius iki pareikalavimo ir teikia komercines paslaugas. Lietuvoje šiuo metu veikia 7 Lietuvos banko licenciją turintys komerciniai bankai: AB SEB, AB „Finasta“, AB „Citadele“, AB DNB, Swedbankas, AB Šiaulių bankas, Medicinos bankas. Visi bankai teikia panašias paslaugas, ir tai nėra rodiklis šiandieninės konkurencijos sąlygomis. Svarbu, kad teikiamos paslaugos tenkintų kiekvieno vartotojo poreikius. Ekonominės krizės sąlygomis dažnam klientui, pasiėmusiam paskolą ar kitokį kreditą, atsirado problemų dėl jo grąžinimo. Bankas duoda kreditą, bet visuomet yra rizika. Ši tema yra aktuali ir jau nagrinėta Lietuvos ekonomikos specialistų (Valvonis, 2006; Leika, 2008; Jasevičienė, 2012; Bikas, 2013), palyginta su panašiomis problemomis užsienio šalyse (Baldwin, 2001; Berglōf, 2001; Giavazzi, 2001; Widgren, 2001; Rotemberg, 2008; Mocanu, 2010).

Šio straipsnio pagrindinis tikslas: išanalizuoti priežastis, dėl kurių fiziniai asmenys patyrė kreditavimo problemų ir kokiomis priemonėmis galima tas pasekmes likviduoti.

Uždaviniai:

- Aptarti kreditavimo sąvoką remiantis moksliniais šaltiniais.
- Išanalizuoti fizinių asmenų kreditavimo problemas.
- Atskleisti fizinių asmenų kreditavimo pasekmes.

Aiškinant fizinių asmenų kreditavimo priežastis, apžvelgiama užsienio šalių padėtis ekonominės krizės sąlygomis. Pati didžiausia grėsmė – pinigų deficito atsiradimas. Finansų krizė vyksta dėl pinigų pasiūlos šoko mechanizmo, kai rinkos subjektai – klientai, bankai, vertindami riziką, labai sumažina pinigų pasiūlą, o to padarinys – sumažėja pinigų apyvartos greitis. Pirmiausiai ima stanguoti tarpbankinė rinka, kuri praranda pasitikėjimą. Toliau prasideda „domino“ efektas, sukeliama visoje ekonomikoje nemokumo problema (Jasevičienė, 2012; Bikas, 2013). Lietuvoje, palyginti su užsienio šalimis, didžiausia grėsmė atsirado kreditoriams, kurie tapo nemokūs dėl sumažėjusių pajamų šeimoje, nedarbo emigracijos, sveikatos problemų – visam tam įtakos turėjo stipri ekonominė krizė. Panaši krizė buvo ištikusi JAV 2007 m. Šios krizės pradžia reikėtų laikyti antrarūšių paskolų atsiradimą. Terminas „antrarūšė paskola“ apibūdina paskolas, kurias JAV finansiniai trapininkai suteikdavo klientams su neaiškiomis kreditinėmis istorijomis, neturintiems potencialių paskolos grąžinimo galimybių. Įvertindami paskolos negrąžinimo riziką, finansiniai tarpininkai šiems skolininkams nustatydavo didesnes palūkanų normas ir naudojo 2/28 palūkanų skaičiavimo metodiką, kai palūkanų norma buvo fiksuojama dviem metams, o paskui likusiems 28 metams buvo naudojama kintama palūkanų norma (Rotemberg, 2008).

Lietuvoje bankai siūlo dviejų būdų kreditų išmokėjimus: linijinį ir anuitetinį. Linijinis mokėjimas – tai palūkanų skaičiavimas nuo kredito likučio. Vadinasi, pirmosios įmokos bus didelės, tačiau jos laikui bėgant mažės. Anuitetinis, arba pastovusis, mokėjimas – kai grąžinimo suma visada tokia pati, tačiau bankui šis būdas leidžia „užsidirbti“ didesnę sumą iš palūkanų. Linijinį metodą leidžiama rinktis tik tuo atveju, jeigu paskolos mėnesinė įmoka neviršija Lietuvos banko nustatyto santykio tarp pajamų ir mėnesinės įmokos, kuris negali būti didesnis nei 40 proc. Jeigu paskola yra 200 tūkst. Lt, o žmogaus atlyginimas – 2500–3000 Lt, ir bankui reikia mokėti 1000 Lt per mėnesį, tai linijinis metodas galimas. Tačiau, jeigu alga būtų iki 2499 Lt, o mėnesinė įmoka ta pati – linijinis grąžinimas neįmanomas, nes yra viršijamas nustatytas pajamų ir mėnesinės įmokos santykis (Varanauskienė, 2011).

Nėra taisyklės, kuri nustatytų, kuris mokėjimo būdas geresnis. Tą turi nuspręsti pats fizinis asmuo, numatydamas savo esamų ir būsimų pajamų santykį, gyvenimo trukmę ir galimybes. Jei fizinis asmuo gauna nedidelės pajamas – vertinant galimybes gauti paskolą, dažniausiai bankų kartelę pavyks įveikti su mažesne anuiteto metodo mėnesine įmoka. Nekilnojamasis turtas yra investicija, tačiau jei investuojama į būstą, kuriame fizinis asmuo gyvena ir kuriuo naudojasi, turėti tik tokį turtą sulaukus senatvės, gali nepakakti. Pasirašant ilgalaikę sutartį, rizikuojama ne tik jau įgyjamu turtu, bet savo saugumu, todėl būtina įvertinti galimas pasekmes (Valvoniš, 2007). Dėl kitų kredito rūšių yra panaši situacija, nes fiziniai asmenys dažnai lizingo būdu perka automobilius, kitokius brangius daiktus, pasiima iš banko vartojimo kreditus būsto remontui ir pan. Didžiausia problema Lietuvoje, kuri jau pasiekė krizę, yra savižudybės. Jos priežastys labai dažnai siejamos su fizinių asmenų turimais finansiniais įsipareigojimais: fizinis asmuo praranda darbą, todėl tampa nemokus ir praranda viltį išbristi iš finansinės krizės. Straipsnyje aiškinamos su finansiniais įsipareigojimais susijusios priežastys, analizuojamos galimos ir esamos pasekmės, numatomos priemonės, kaip galima išvengti neigiamų padarinių.

Fizinių asmenų kreditavimo samprata

Kredito pagrindas – ekonominiai ir teisiniai santykiai, kurių subjektai yra turintys ūkinį savarankiškumą fiziniai ir juridiniai asmenys, valstybės ar tarptautinės organizacijos. Jis įforminamas konkrečiu sandoriu nurodant skolinimo objektą, terminą, atlygį. V. Aleknavičienė (2005) skiria kelias piniginio kredito rūšis: tiesioginį banko kreditą, overdraftą, kreditinę liniją, kredito korteles, vekselius, obligacijas, faktoringą ir forfeitingą. Tiesioginis banko kreditas yra tipinė paskola. Kredito limitas numatomas įvertinus kliento finansinę būklę ir įkeitus bankui turtą. Kreditą bankai teikia patikimiems klientams, kurių finansinę būklę yra stabili, kurie laiku grąžina paskolas ir sumoka palūkanas. Overdraftas panaši paslauga į kreditinę liniją, ji plačiai taikoma bankų tarpusavio atsiskaitymams – Europos bankai apmoka Lietuvos bankų pavedimus viršydami korespondentinės sąskaitos likutį. Overdraftas gali būti suteikiamas, trūkstant pinigų atsiskaitomojoje sąskaitoje, apmokant kliento mokamuosius dokumentus arba išmokant grynaisiais pinigais. Pagrindinis skirtumas tarp kreditinės linijos ir overdrafto tas, kad kreditinės linijos atveju klientui atidaroma paskolų sąskaita, iš kurios atliekami kliento pavedimai.

Faktoringas apibūdinamas kaip trumpalaikių mokėjimo reikalavimų, kurių pagrindas – prekių arba paslaugų tiekimas pirkėjams, pardavimas kredito institucijai (faktoriui), refinansuojant pirkėjui suteiktą kreditą. Faktoringo metu iš tiekėjų perkamos prekybos skolos, kurios vėliau išieškomos iš pirkėjų. Faktoringo kompanijos vertina kiekvieno kliento likvidumą ir suteikia jiems kredito limitą.

Bankui forfeitingo operacija yra įprastas vekselių pirkimas, kurio efektyvumas priklauso nuo diskonto normos ir vekselių skaičiaus. Importuotojui suteikiama galimybė įsigyti reikalingą turtą kreditan, neturint galimybės sumokėti nuosavais pinigais arba gauti kreditą iš banko. Pasak V. Aleknavičienės (2005), pagrindiniai forfeitingo pranašumai eksportuotojui yra pinigų pervedimo, politinės, valiutų kursų ir palūkanų normos rizikos perdavimas forfeitoriui. Dėl šių pranašumų forfeitingas yra brangus kreditas.

Šiuo metu vienas populiariausių yra komercinis kreditas. Tiesioginio kreditavimo procese dalyvauja tiekėjas ir pirkėjas. Pirkėjas gauna prekes, gali jas naudoti pagal paskirtį, o tiekėjas laukia, kol su juo bus atsiskaityta. Panaši kreditavimo forma yra ilgalaikis lizingas, kai išnuomoto turto savininkas už suteiktą daiktinę paskolą gauna palūkanas. Lizingo objektas gali būti gamybinės paskirties kilnojamasis ir nekilnojamasis turtas: žemė, pastatai, pramoniniai įrenginiai, kompiuterių ir informacinė technika, automobiliai ir kt. Esminiai lizingo pranašumai prieš kitas ilgalaikio kredito rūšis: nuomojamas turtas naudojamas kreditui apdrausti; turto įsigijimo ir kreditavimo klausimai sprendžiami kartu; turtą galima naudoti iš karto, neapmokėjus visos jo vertės; palūkanos dažnai būna mažesnės nei kredito, o mokėjimų sistema lanksti.

Kreditas suteikia galimybę fiziniams asmenims padidinti vartojimą būsimų pajamų sąskaita. M. Jasienė (2013) skiria tokius pagrindinius kredito principus: grąžintinumas, terminuotumas, atlygintinumas, tikslingumas, apdraudimas, visapusiš ir išsamus informacijos apie skolininką išnagrinėjimas ir skolininko kreditingumo įvertinimas, teisingas paskolos kainojimas pagal riziką, nustatytų kredito teikimo procedūrų ir limitų laikymasis. Bankai yra pagrindinis kreditorius. Bankas, teikdamas paskolas, atlieka finansų tarpininko vaidmenį: surenka laikinai laisvas taupytojų lėšas ir teikia paskolas lėšų naudotojams, kuriems tuo metu jų laikinai trūksta. Paskolos yra svarbiausia daugumos bankų aktyvų dalis ir sukuria didžiausią dalį banko veiklos pajamų. Paskolos sąvoka apima ne tik paskolas, bet ir banko laidavimus, garantijas. Vykdam kreditavimą, pasak E. Biko (2013), laikomasi tokios skolinimosi eigos:

- Kredito prašymas.
- Pokalbis su būsimuoju klientu.
- Dokumentų analizė.
- Sprendimo priėmimas.
- Paskolos išdavimas.

Vartojimo kreditas – tai toks kreditas, kuris teikiamas fiziniams asmenims įsigyti prekių ar paslaugų jų asmeniniams ar namų ūkio (poreikiams tenkinti (automobiliui, namų ūkio daiktams, būstui remontuoti, studijoms, medicinos paslaugoms, poilsiui apmokėti). Vartojimo kredito grąžinimo užtikrinimas – dažniausiai yra skolininko gaunamos pajamos, tačiau gali būti ir trečiųjų asmenų laidavimas ar garantija, turto užstatas.

Hipotekinis kreditas – toks ilgalaikis kreditas, už kurį skolininkas privalo įkeisti nekilnojamąjį turtą. Tai yra apdraudimo priemonė ir įsipareigojimų vykdymo garantas skolininkui: tuo atveju, jei skolininkas nevykdo įsipareigojimų, skolininkas juos padengia iš įkeisto turto realizacijos pajamų. Kaip teigia M. Jasienė (2013), hipoteka kildinama iš senovės graikų, kurie, įkeisdami žemę kreditoriui, savo žemėje prie kelio statydavo akmenį, kuriame iškalavo kreditoriaus vardą, pavardę ir metus. Akmuo buvo ženklas, kad ši žemė įkeista už paskolą. Hipotekinio kredito pranašumai: bankui – garantuoja kredito grąžinimą, skolininkui – suteikia galimybę įsigyti nekilnojamąjį turtą ir jį įkeitus – toliau juo naudotis; šalies ekonomikai – didina nekilnojamojo turto paklausą ir apyvartą, skatina ekonomikos augimą; visuomenei – padeda spręsti apsirūpinimo būstu ir kitas socialines problemas.

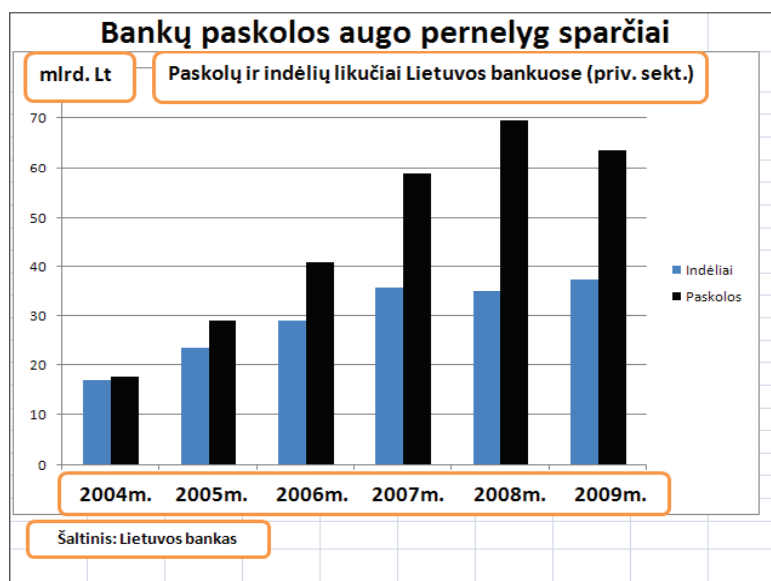
Suteikdamas fiziniams asmenims kreditą, bankas patiria riziką. V. Valvonis (2006) skiria tris rizikos sritis: kredito rizikos vertinimo ir valdymo organizacinę struktūrą, kredito rizikos vertinimą ir kredito rizikos valdymą. Kredito rizikos vertinimas banke prasideda nuo paskolos ir skolininko rizikos vertinimo. Paskolos ir skolininko riziką atskleidžia šios kredito rizikos sudedamosios dalys: įsipareigojimų neįvykdymo tikimybė, nuostolis įsipareigojimų neįvykdymo atveju, paskolos dydis įsipareigojimų neįvykdymo atveju. Įvertinus kredito rizikos sudedamąsias dalis, sudaromas paskolų portfelio nuostolio skirstinys. Iš jo nustatomas paskolų portfelio tikėtinas nuostolis, kuris lygus portfeliui sudarančių paskolų tikėtinų nuostolių sumai. Dažnai šis nuostolis tapatinamas su specialiaisiais atidėjiniais; paskolų portfelio netikėtas nuostolis, kuriam padengti laikomas kapitalas. Įvertinus paskolų portfelio riziką, ji yra valdoma. Kad tai būtų daroma aktyviai ir veiksmingai, suteiktoms paskoloms paskirstomas kapitalas. Tai leidžia palyginti atskirų paskolų pelningumą, atsižvelgiant į jų riziką, t. y. nustatyti, kokia yra kiekvienos paskolos grąža, palyginti su jai skirtu kapitalu. Paskolinę pinigų, bankas prisiima kredito riziką – galimybę patirti nuostolį, t. y. neatgauti paskolintų lėšų ir palūkanų. Iš anksto negalima pasakyti, ar jis tokį nuostolį tikrai patirs. Vis dėlto įvertinti galimybę patirti nuostolį neužtenka – turi būti įvertinamas ir galimo nuostolio dydis. Galimas patirti nuostolis tiesiogiai proporcingas paskolintų lėšų sumai ir atvirkščiai proporcingas paskolos užtikrinimo priemonės dydžiui ir kokybei. Kaip teigia V. Valvonis (2006), svarbios ir kitos dvi kredito rizikos sudedamosios dalys: paskolos dydis įsipareigojimų neįvykdymo atveju ir nuostolis įsipareigojimų neįvykdymo atveju, paprastai skaičiuojamas kaip paskolos dydžio įsipareigojimų neįvykdymo atveju dalis.

Apibendrinant galima teigti, kad bankininkystė yra pelninga, bet ir rizikinga veikla. Todėl svarbus atsargumas, teikiant paskolas – klientai turi būti patikimi. Kuo jie mažiau patikimi, tuo didesnė palūkanų norma, nes didėja rizika prarasti pinigus. Bankų veiklos principai reikalauja, kad rizika teikiant paskolas būtų paskirstyta laiko, vietos ir subjektų atžvilgiu, kad nebūtų kredituojami visi subjektai vienu metu, kad kredituojamų subjektų ratas būtų platus, o jų veikimo vieta skirtinga. Bankas, siekdamas palaikyti stabilią palūkanų normą, keičia pinigų pasiūlą atsižvelgdamas į paklausos pokyčius.

Paskolų kreditavimo problemos

Bankams, kurių pagrindinė veikla yra paskolų teikimas, viena iš reikšmingiausių yra kredito rizika. Daugiausia problemų bankams kelia per daug liberalios kreditavimo sąlygos, prastas kreditų portfelio rizikos valdymas, nepakankamas besikeičiančios ekonominės ar kitokios aplinkos vertinimas. Viena iš pagrindinių problemų, susijusių su kreditais, – per didelė kreditų koncentracijos rizika. Kaip teigia F. Jasevičienė (2012), Lietuva išsiskiria iš kitų šalių – jos situacija gerokai prastesnė (dėl patronuojančių bankų reikalavimų vertinant šalies riziką) nei kitų Europos Sąjungos šalių (ES vidurkis 22 proc.). Lietuvos skaičius rodo, kad probleminių paskolų 2010 m. pabaigoje buvo 7 proc. daugiau nei kapitalo bazės kapitalo pakankamumo skaičiavimo tikslais.

Bankai pelną gauna iš procentų, kuriais yra teikiamos paskolos ir mokamos palūkanos, tačiau bankai privalo nuolat balansuoti savo siekį gauti aukštą pelną iš savo paskolų ir investicijų su reikalavimu, kad jų paskolos ir investicijos būtų saugios ir lengvai paverčiamos grynaisiais pinigais. Bankų pagrindinė funkcija – naudojant įvairias pinigų pasiūlos kontrolės priemones, reguliuoti ir kontroliuoti pinigų pasiūlą atsižvelgiant į visos šalies ekonomikos poreikius. Lietuvos komercinių bankų suteiktų paskolų dydis nuo 2003 iki 2008 m. išaugo net penkis kartus ir buvo du kartus spartesnis nei indėlių ir šešis kartus lyginant su realaus BVP augimo tempu. Lietuvos plėtrai 2004–2008 m. įtakos turėjo neproporcingas ir napatvarus bankų paskolų portfelio augimas. Lietuvos bankas rodė mažai iniciatyvos stebint ir reguliuojant agresyvią komercinių bankų veiklą bei neribojo pavojingo ir žalingo šalies ekonomikai bankų paskolų augimo. Statistikos departamento duomenimis, 2008 m. paskolas būstui įsigyti paėmė 10,3 proc. Lietuvos namų ūkių. Didžiausia dalis namų ūkių, paėmusių paskolą būstui įsigyti, gyvena Vilniuje – 50 proc., 11 proc. – Kaune, 11 proc. – Klaipėdoje, 23 proc. – kituose miestuose ir tik 4 proc. – kaime (žr. 1 pav.).

1 pav. Lietuvos bankų paskolos fiziniams asmenims 2004–2009 m.

Šaltinis: A. Butkevičius (2010).

Namų ūkių, paėmusių paskolas būstui įsigyti, pajamos buvo dvigubai didesnės už vidutinį Lietuvos namų ūkių pajamų lygį. Jų šeimos mėnesio pajamų vidurkis yra 4 650 litų (Lietuvoje šeimos pajamų vidurkis yra 2 304 Lt), o vieno šeimos nario pajamos sudaro 1 905 litų (atitinkamai šalyje vidutinės vieno šeimos nario pajamos – 970 Lt). Dauguma (84 proc.) paėmusių paskolą būstui įsigyti nurodė svarbiausias skolinimosi priežastis: nuosavo būsto poreikis, palankios bankų skolinimo sąlygos, optimistinės šeimos pajamų perspektyvos ateičiai. Galimybė pasinaudoti gyventojų pajamų mokesčio lengvata buvo nereikšminga imant paskolą būstui įsigyti. M. Leika (2008), remdamasis Lietuvos banko duomenimis, teigia, kad vidutinis paskolos būstui įsigyti terminas buvo 26 metai. Ilgiausiam terminui (28 metams) paskolos būstui įsigyti buvo suteiktos Vilniuje. Kaune vidutinis paskolų būstui įsigyti terminas buvo 25 metai, Klaipėdoje – 27 metai, kitose vietovėse – 21 metai. Vidutinis paskolos būstui įsigyti dydis Lietuvoje buvo beveik 175 tūkst. Lt. Didžiausias paskolas būstui įsigyti yra paėmę namų ūkiai Vilniuje – vidutiniškai 218 tūkst. Lt (žr. 1 lentelę).

1 lentelė

Paskolų būstui įsigyti įmokų (pagrindinės sumos) ir palūkanų mokėjimai (pagal vietovę) (Lt/ mėnesį)

	Vilnius	Kaunas	Klaipėda	Kitos vietovės	Visa Lietuva
Paskolų būstui įsigyti įmokos	826	598	683	475	694
Palūkanų mokėjimai	791	568	595	299	463

Šaltinis: M. Leika (2008).

2009 m. Lietuvoje pastebimai pasikeitė bankų finansavimo šaltinių struktūra, kuri buvo priešinga ankstesniais metais stebėtoms tendencijoms: bankai brangiai pritraukdavo indėlius Lietuvos rinkoje, o veiklos apimčiai traukiantis, mažino įsiskolinimą užsienio bankams. Po sunkmečio labiausiai sumažėjo paskolas imančių 18–25 metų amžiaus gyventojų. Klientai iki 30 metų, ėmę būsto paskolas 2007 m. SEB banke, sudarė apie 40 proc. visų tais metais suteiktų būsto paskolų gavėjų. 2011 m. šis rodiklis sumažėjo iki 24 proc., būsto paskolomis daugiausia domisi 27–34 metų amžiaus gyventojai. SEB statistika rodo, kad per penkerius metus (2008–2012) sumažėjo paskolų dalis, kuri naudota statyboms – nuo 18 proc. 2007 m. iki 13 proc. 2012 m., mažesnė paskolų dalis išleidžiama remontams – ši dalis per penkerius metus sumažėjo nuo 10 proc. iki 3 proc. (<http://verslas.delfi.lt/nekilnojamas-turtas>).

Centrinių bankų vykdomos pinigų politikos vaidmuo įveikiant krizės padarinius ir atkuriant susvyravusį rinkos pasitikėjimą bankų sistema pasireiškė infliacijos mažinimu, bankų likvidumo didinimu ir skolinimosi skatinimu vardan didesnio nacionalinių pajamų ir užimtumo augimo. Pasak B. Visokavičienės (2012), tai buvo sėkmingas finansų ekonomikos krizės įveikimo būdas. Tačiau kyla klausimas, ar nebuvo įmanoma numatyti bręstančias krizes. Panašių situacijų valstybių ekonomikos raidoje būta ir anksčiau, kai nepagrįstai didėdavo turto kainos, sukeldamos nekilnojamojo turto kainų didėjimą. Kai kainos staiga krisdavo, bankai patirdavo likvidumo nuostolių. Šį kartą nepasitikėjimas pasireiškia ne bankų sistema ar tam tikrais komerciniais bankais, bet pačia euro zona, paaiškėjus, jog Europos centrinio banko vykdoma pinigų politika neužtikrino euro stabilumo.

Finansų nestabilumą įveikti vien didinant bankų likvidumą, mažinant palūkanų normas ir gerinant tiek finansų, tiek nefinansinio sektoriaus skolinimosi sąlygas nepakanka, nes tokios centrinių bankų pastangos ir davė teigiamų rezultatų pirmaisiais krizės metais. Kadangi valstybės ir toliau didino savo skolas, nors ekonomikos augimo tempai gerokai atsiliko nuo skolinimosi tempų, ekonomika atsidūrė ilgalaikėje recesijoje. Tai rodo, kad visuotinio ekonomikos likvidumo pasiekti nepavyko net ir gausia centrinių bankų kapitalo intervencija.

Ekonomikos atsigavimo ir finansų stabilumo perspektyvą atitolina didelis nedarbas, ekonomikos nuosmukis ir pajamų mažėjimas. Kaip teigia J. Varanauskienė (2011), 2011 m. trečią ketvirtį naujų paskolų išduota 367 mln. Lt daugiau, negu grąžinta anksčiau išduotų paskolų. Daugėjo visų rūšių paskolų – ir vartojimo paskolų, ir paskolų būstui įsigyti, ir kitų paskolų. Būsto paskolų portfelis per tris mėnesius padidėjo 38 mln. Lt, arba 0,2 proc. Kaip rodo laiku negrąžinamų paskolų statistika, neveiksnių vartojimo skolų dalis visame šios rūšies paskolų portfelyje yra didžiausia – 21,9 proc. Būsto paskolų portfelyje vėluojamų grąžinti paskolų dalis sudaro 8,8 proc. Paskolų teikimo sąlygos trečią ketvirtį buvo palankios imant naują paskolą. Naujų paskolų palūkanos vidutiniškai buvo mažesnės negu antrą 2011 m. ketvirtį. Atpigo visų rūšių paskolos litais, eurai – vartojimo paskolos ir paskolos kitoms reikmėms.

Būsto paskolų eurai ir litais palūkanų skirtumas yra labai sumažėjęs. Trečio ketvirčio vidutinė naujų būsto paskolų eurai palūkanų norma buvo 3,79 proc., o litais – 3,86 proc. Tačiau naujų paskolų per ketvirtį eurai išduota maždaug perpus daugiau negu litais (atitinkamai 526 ir 242,8 mln. Lt). Veikiausiai sprendimą, kokia valiuta skolintis, lemia ne tik dabartinis palūkanų eurai ar litais normų skirtumas, bet ir tikėtinas tų palūkanų normų stabilumas ateityje, daugelio paskolų palūkanų norma keičiama ne mažiau kaip kartą per metus. Pasak V. Valvonio (2007), valdydamas kreditų portfelio riziką bankas siekia didžiausio pelno esant tam tikrai rizikai arba mažiausios rizikos esant konkrečiam pelnui. Tai darydamas bankas gali būti pasyvus arba aktyvus, t. y. pasirinkti vieną arba kitą strategiją. Kad ir kokią bankas pasirinktų kredito rizikos valdymo strategiją, jis turi taikyti kreditų koncentracijos rizikos stebėjimo, vertinimo ir vadovybės informavimo sistemą, kuri užtikrintų tinkamą kreditų portfelio paskirstymą ir galimybę kontroliuoti banko prisiimamą kredito riziką. Laikantis pasyvios strategijos, kreditų portfelio rizika daugiausia valdoma taikant limitus. Nustatant rizikos įvertinimu pagrįstus limitus atsižvelgiama į kredito riziką lemiančius veiksnius, t. y. kredito dydį, įsipareigojimų neįvykdymo tikimybę, nuostolį neįvykdžius įsipareigojimų, kredito trukmę. Nustatant rizikos įvertinimu pagrįstus limitus ribojamas galimas didžiausias netikėtas nuostolis.

Bankų paskolos yra būtina sąlyga stabiliam ekonomikos augimui užtikrinti. 1 proc. kredito santykio su BVP padidėjimas reiškia 0,8 proc. BVP augimą. Lietuvai būtina konsoliduoti viešojo sektoriaus finansus ir riboti biudžeto deficitą, todėl paskolos Lietuvoje išlieka pagrindine ir bene vienintele priemone kapitalo formavimui. Kreditavimo politikos klausimai yra kelių vyriausybės institucijų bei Lietuvos banko kompetencijoje. Bendrasis būsto paskolų portfelis 2012 m. spalio mėnesį sumažėjo iki 19,6 mlrd. Lt. Naujai išduotų būsto paskolų suma spalį siekė beveik 137 mln. Lt, arba 16 mln. daugiau nei rugsėjį (<http://www.lba.lt/go.php/lit>). Pasak F. Jasevičienės (2012), sėkmingos bankų veiklos garantu turi išlikti nuolatinis dėmesys rizikai vertinti, valdymo

sisteminiam požiūriui išlaikyti. Turėtų būti priimami sprendimai šiose srityse: rizikos įvertinimo, rizikos prisiėmimo, rizikos išvengimo, rizikos trūkumų analizavimo ir rizikos valdymo tobulinimo.

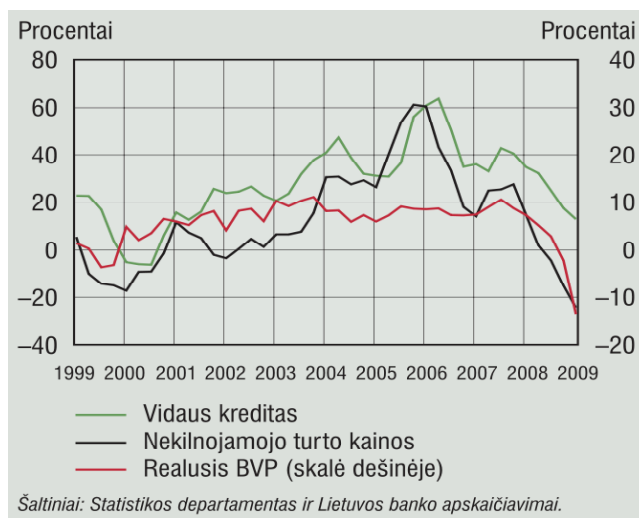
Apibendrinant galima teigti, kad mažėjęs ekonomikos aktyvumas, sumažėjusios nekilnojamojo turto kainos, padidėjęs įmonių bankrotų skaičius, padidėjęs nedarbas, sumažėjęs darbo užmokestis ir konservatyvus bankų paskolų portfelio vertinimas lėmė reikšmingą paskolų kokybės blogėjimą, o padidėjus skolininkų kredito rizikai, bankai apskaitė ženkliai paskolų portfelio vertės sumažėjimus. Prisiimta rizika buvo nepakankamai įvertinta ir prisiimta abiejų pusių – tiek kredito davėjų, tiek finansinių paslaugų vartotojų, o krizės padariniai buvo skaudūs. Šiuo metu Lietuvos finansų sistema vertinama kaip stabili. Lyginant du laotarpius tikimybė, kad įvyktų didelis pokyčių, kurie paveiktų finansų sistemos stabilumą, yra sumažėjusi.

Fizinių asmenų kreditavimo pasekmės

R. E. Baldwin, E. Berglōf, F. Giavazzi, M. Widgren, (2001) teigia, kad globali finansų ir ekonomikos krizė pasireiškė nepasitikėjimu bankais ir panika visose finansų rinkose. Ji stipriai paveikė fizinius asmenis, kurie turėjo įsipareigojimų bankams. Pasak F. Jasevičienės (2012), 2008 m. prasidėjus pasaulinei finansų krizei, poveikis buvo jaučiamas visose šalyse, taip pat ir Lietuvoje. Netiesioginis krizės poveikis buvo jaučiamas palūkanų normoms didėjant pasaulinėse rinkose. Nusmukus gamybai ir vartojimui Europoje, Lietuva ėmė mažiau eksportuoti, ypač ekonomikos smukimą pajuto statybos ir transporto sektoriai. Lietuvoje sumažėjo vartojimas, o bankai labai sumažino galimybes gauti kreditus, paskolas pradėjo išduoti atsargiau, griežtino paskolų išdavimo sąlygas (ypač žemės sklypams įsigyti ir statyboms finansuoti), padidinti reikalavimai paskolos užtikrinimo priemonėms bei likutiniam skolininkų pajamų dydžiui po paskolos aptarnavimo.

Statistikos departamento duomenimis, Lietuvoje yra maždaug 161 tūkst. namų ūkių, kurie yra pasiėmę paskolas iš bankų būstui įsigyti, net daugiau nei dešimtdalis jų nebeįsigeria laiku susimokėti įmokų. Jiems gresia bankrotas. Sukurta ir įstatymais patvirtinta tokia schema, kad bankai turi teisę atimti būstą ir dar iki gyvenimo pabaigos reikalauti toliau mokėti pinigų. 2012 m. iš Lietuvos banko net 11,6 proc. visų namų ūkių yra paėmę būsto paskolas. Statistikos departamento duomenimis, iš viso Lietuvoje yra 1,392 mln. namų ūkių, maždaug apie 161 tūkst. jų yra skolingi už būstą. Tik 16 proc. paskola nekelia rūpesčių, 11 proc. namų ūkių vėluoja mokėti įmokas. Grėsmė didėja ne tik dėl to, kad fiziniai asmenys nepajėgia mokėti įmokų, bet dar ir dėl to, kad jie negali to būsto parduoti, nes pasikeitė būsto įkainiai.

Viena pagrindinių fizinių asmenų nemokumo problema – maži atlyginimai arba visiškai darbo netekimas. Pasak A. Butkevičiaus (2010), mažėjant nekilnojamojo turto kainoms ir darbo užmokesčiui, įsiskolinimo lygis savaime nemažėja. Tai ir yra viena pagrindinių ekonominių dilemų, su kuria šiuo metu susiduria ne viena valstybė, taip pat ir Lietuva. 2009 m. svarbiausios ekonominės problemos: įmonių bankrotai, valstybės, savivaldybės ir SODR'os biudžetų deficitai, bankų klientų nemokumas (žr. 2 pav.).

2 pav. Ekonominės krizės padariniai Lietuvos finansų sistemai

Kaip teigia A. Butkevičius (2010), komercinių bankų paskolų namų ūkiams portfelis 2004–2007 m. augo vidutiniškai po 50 proc. per metus. Toks skolos augimas, kuris per metus sudarė 15 – 20 mlrd.lt, buvo vienas svarbiausių Lietuvos ekonomikos augimo šaltinių per pastaruosius kelerius metus.

Didėjantis nedarbas tapo viena iš emigracijos priežasčių. I. Mocanu (2010) teigia, kad Rumunijoje nuo 2006 m. vis daugiau žmonių pradėjo migruoti į užsienį ieškoti darbo, šalis susidūrė su darbo jėgos trūkumu. Beveik 50 proc. užfiksuota oficialių bedarbių. Per 2008–2013 m. Ispanijoje buvo iškeldinta 400 tūkst. būsto paskolų nebeišgalinčių susimokėti asmenų, todėl padaugėjo savižudybių. Ispanijos vietos valdžia ėmėsi priemonių: patobulino įstatymus ir uždraudė bankams už dvejus metus pradelstus įsiskolinimus iš būstų išmesti vaikus auginančias ir nedaug uždirbančias šeimas.

2012 m. lyginant su 2011 m., SEB banko suteiktų naujų būsto paskolų skaičius išaugo penktadaliu – iki 3300 per metus. Kiek daugiau negu dešimtadaliu (apie 13 proc.) didėjo ir naujai suteikiamų būsto paskolų suma – 2012 m. ji sudarė 441 mln. litų, tačiau bendras SEB banko būsto paskolų portfelis ir toliau mažėja. Tokią situaciją lemia tai, kad naujai suteikiamų paskolų suma yra mažesnė nei anksčiau išduotų paskolų grąžinimo suma. SEB banko duomenimis, vidutinė būsto paskolos suma per pastaruosius kelis metus kiek sumažėjo. 2011 metais ji buvo maždaug 146 tūkst. litų, pernai – apie 132 tūkstančius.

Įsipareigojimų neįvykdymas siejamas su teisinėmis procedūromis. Lietuvos Respublikos vartojimo kredito įstatymo (2012) paskirtis nusakoma 1 straipsnyje: nustatyti vartojimo kreditų teikimo sąlygas ir informavimo apie šias sąlygas reikalavimus, vartojimo kredito davėjų ir vartojimo kredito tarpininkų pareigas bei atsakomybę teikiant vartojimo kreditus ir tikrinant vartojimo kredito gavėjų mokumą, vartojimo kredito gavėjų teisę grąžinti vartojimo kreditą anksčiau nustatyto termino ir vartojimo kredito davėjų teisę į kompensaciją išankstinio vartojimo kredito grąžinimo atvejais. 8 straipsnyje rašoma, kad prieš vartojimo kredito sutarties sudarymą vartojimo kredito davėjas, vadovaudamasis atsakingo skolinimo principu, privalo įvertinti vartojimo kredito gavėjo mokumą remdamasis iš vartojimo kredito gavėjo gauta pakankama informacija ir prireikęs mokumui vertinti naudojamoje duomenų bazėje atlikęs patikrinimą. Vartojimo kredito gavėjo mokumo patikrinimas mokumui vertinti naudojamoje duomenų bazėje atliekamas vartojimo kredito gavėjo rašytiniu sutikimu, jeigu tokio sutikimo reikia pagal įstatymus.

A. Butkevičius (2010), analizuodamas fizinių asmenų nemokumo priežastis ir pasekmes, teigia, kad visuotinė renovacija galėjo padėti išspręsti bent kelias problemas vienu metu: sumažinti nedarbą, suteikti įdarbinėtiems žmonėms pragyvenimo šaltinį, padidinti namų energetinį efektyvumą ir sumažinti sąskaitas už komunalines paslaugas. Tačiau renovacijos planas beviltiškai įstrigęs – gyventojai jam neapsirengę, bankai nerodo susidomėjimo, o Vyriausybė nededa rimtesnių pastangų procesui iš mirties taško išjudinti.

Pasaulio sveikatos organizacija (PSO) įspėja, kad finansų ir ekonominė krizė gali turėti neigiamos įtakos europiečių gyvenimo trukmei. 2010 m. Europoje gimęs vaikas vidutiniškai turėtų sulaukti 76 metų. Tai yra penkeriais metais daugiau nei 1980 m. gimęs europietis. Ši tendencija siejama su tam tikrų ligų, ypač – širdies, skaičiaus mažėjimu ir pagerėjusiomis gyvenimo sąlygomis.

Apibendrinant galima teigti, kad fiziniai asmenys, imdami iš banko kreditą, ypač ilgalaikį, rizikuoja savo nekilnojamuoju turtu, įsipareigojimais bankui ir savo sveikata. Lietuvos gyventojams labai trūksta ekonominių ir finansų valdymo žinių, o supratimas apie finansų rinkas, finansų institucijų, ypač bankų, ekonominį patikimumą taip pat nėra labai aukšto lygio.

Išvados

Kreditas įforminamas konkrečiu sandoriu nurodant skolinimo objektą, terminą, atlygį ir suteikia galimybę fiziniams asmenims padidinti vartojimą būsimų pajamų sąskaita. Paskolos yra svarbiausia daugumos bankų aktyvų dalis ir sukuria didžiąsą dalį banko veiklos pajamų. Kredito rizikos vertinimas banke prasideda nuo paskolos ir skolininko rizikos vertinimo, nustatomas paskolų portfelio tikėtinas nuostolis, kuris dažnai tapatinamas su specialiaisiais atidėjiniais.

Šalyje įvykus ekonominei krizei daugiausia problemų bankams kėlė per daug liberalios kreditavimo sąlygos, prastas kreditų portfelio rizikos valdymas, nepakankamas besikeičiančios ekonominės ar kitokios aplinkos vertinimas. 2004–2008 m. neproporcingas ir nepatvarus bankų paskolų portfelio augimas, o vėliau sumažėjusios nekilnojamojo turto kainos, padidėjęs įmonių bankrotų skaičius, padidėjęs nedarbas, sumažėjęs darbo užmokestis ir konservatyvus bankų paskolų portfelio vertinimas lėmė reikšmingą paskolų kokybės blogėjimą.

Prisiimta rizika buvo nepakankamai įvertinta ir prisiimta abiejų pusių – tiek kredito davėjų, tiek finansinių paslaugų vartotojų, o krizės padariniai buvo skaudūs: padaugėjo savižudybių, emigracijos banga, savo įskolintą bankui turtą praradusių asmenų skaičius.

Literatūra

1. Aleknevičienė, V. (2005). Finansai ir kreditas. Vilnius: Enciklopedija.
2. Baldwin, R. E., Berglöf, E., Giavazzi, F., Widgren, M. (2001). Eastern enlargement and ECB reform. Swedish economic policy review. Nr. 8. P. 15-50.
3. Bikas, E. (2013). Finansų rinkos ir depozitinės institucijos. Vilnius: Vilniaus universitetas.
4. Butkevičius, A. (2010). Ekonominė krizė: priežastys, pasekmės bei būtini prevencijos veiksmai. Vilnius.
5. Jasevičienė, F. (2012). Finansų įstaigų veikla ir etika. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
6. Jasienė, M. (2013). Pinigai ir kreditas. Vilnius: Vilniaus universitetas.
7. Leika, M. (2008). Paskolą būstui įsigyti turinčių namų ūkių apklausa. Lietuvos banko Ekonomikos departamento Finansinio stabilumo skyrius.
8. Lietuvos Respublikos vartojimo kredito įstatymas. (2012). Prieiga prie interneto: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dok> [žiūrėta 2013-05-01].
9. Mocanu, I. (2010). Unemployment in Romania during the current economic-financial crisis territorial particularities. Romanian Statistical Review. Nr. 3.
10. Rotemberg, J. (2008). Subprime Meltdown: American Housing and Global Financial Turmoil.
11. Valvonis, V. (2006). Šiuolaikinis kredito rizikos vertinimas banke: paskolos ir skolininko rizika. Pinigų studijos. Nr. 1. P. 80-101.
12. Valvonis, V. (2007). Kreditų koncentracijos rizikos vertinimas ir valdymas. Ekonomika. Nr. 77. P. 94-104.
13. Varanauskienė, J. (2011). SEB banko apžvalga „Namų ūkių finansinio turto barometras“ 2011 m. trečias ketvirtis.
14. Visokavičienė, B. (2012). Pinigų politika valstybės ekonomikoje. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Straipsnį recenzavo: lekt. dr. Povilas Aniūnas (VU).

Vytenis BUTKEVIČIUS

NATURAL PERSON CREDIT PROBLEMS AND THEIR CONSEQUENCES

Summary

The Bank is an institution that accepts deposits and offers business services. Lithuania currently has 7 Lithuanian bank licensed commercial banks: AB SEB AB Finasta, AB, Citadel, DNB, Swedbank AB from the bank, Medical Bank. All banks offer similar services, and it is not indicator of today's competition. The bank provides credit, but there is always risk. This topic is relevant and has been dealt Lithuanian economists (Valvonis, 2006; Leika, 2008; Jasevičienė, 2012; Bikas, 2013), compared with similar problems in foreign countries (Baldwin, 2001; Berglöf, 2001; Giavazzi, 2001; Widgren, 2001; Rotemberg, 2008; Mocanu, 2010).

Main purpose of this article is to analyze the reasons for which individuals have experienced credit problems and the means by which those effects can be discarded.

Objectives:

- Discuss the concept of credit on the basis of scientific sources.
- Analyze personal credit problems.
- Disclose personal credit consequences.

Lithuania compared with foreign countries, the biggest threat appeared to creditors who have become insolvent due to lower income families, emigration, unemployment, health problems – all this had a strong impact on the economic crisis. Department of Statistics, Lithuania is about 161 thousand households that are taken loans from banks for house purchase, even more than a tenth of the time becomes unable to pay fees. They face the risk of bankruptcy. Developed and approved by the law of such a scheme, the banks have the right to take away housing and before the end of life require further pay money. Individuals in the form of bank credit, especially long-term, risk their property, liabilities to banks and their health. Lithuanian residents of a lack of economic and financial management knowledge and understanding of financial markets, financial institutions, particularly banks, economic credibility is not very high.